

RECENZIJJE.

Golubović Girolamo: Il Santo cenacolo, sua autencità e sue divine prerogative. Studio storico-critico. Firenze, tip. Barbera 1938. 8° p. 159.

Ovo je djelo našega zemljaka G. Golubovića, poznatoga palestiniografa i historiografa franjevačkog Reda. U ovomu svomu djelu Golubović raspravlja o pitanju: da li je *Cenaculum* mjesto, gdje je Isus večerao vazmenu večeru, isto, gdje su se apostoli sakupljali poslije uskrsnuća i gdje su primili Duha Svetoga; ili su to dva posve različita mjesta. Prastara je predaja već od 4. vijeka, koja može se kazati, da dosiže čak do u prvi vijek Crkve, jer je povezana sa crkvicom sagrađenom u 1. vij. kršćanstva u zapadnom dijelu grada Jerusalema, koji je Tit pošteo, kada je razrušio Jeruzalem. Ova je crkvice bila još za doba cara Hadrijana (117—138.), kako nam to svjedoči sv. Epifanije (v. Migne. P. G. 43, 260.). Kršćani toga doba štovali su to mjesto kao mjesto Isusove posljednje večere.

Sv. Pismo govori dakako i o mjestu posljednje večere i dolaska Duha Svetoga; ali nam ne kaže, da li je to bilo samo jedno ili dva odjelita mjesta, niti nam kaže poblize položaj, gdje bi se imala tražiti; ali što ne čini Sv. Pismo, to čini neprekidna tradicija, koje pisane dokumente imademo već od 4. vijeka; a tu nam identificira *Cenaculum*, t. j. kuću posljednje Isusove večere, s kućom, gdje su Apostoli primili Duha Svetoga, i drži, da je bila lokalizovana u četvrti tradicionalnoga Siona, na jugozapadnoj uzvisini Jerusalema, na mjestu, koje se zove *Mons Sion*.

U posljednje doba počelo se sumnjati o istinitosti postojane tradicije i pokušavalo se dokazati, da *Cenaculum* nema ništa zajedničko s kućom, u kojoj su Apostoli primili Duha Svetoga, t. j. s kućom, gdje su se oni sastajali prije i poslije Isusova Uzašašća. Neki se priklanjaju mišljenju, da je *Cenaculum* bila neka dvorana, koja je bila provizorno uzajmljena; a drugi misle, da je to bila gostionica, prema latinskom prijevodu »*diversorium*«. To bi dakle bila dvorana, kojom su se poslužili Isus i Apostoli jedan puta, i to samo za vazmenu večeru. Poslije svršene večere da se apostoli više nijesu ovamo svraćali, te se kasnije lokalizacija te dvorane i zaboravila. Imade učenjaka svjetskoga glasa, koji su podigli sumnju, protiv mišljenja tradicije. Razlozi, na koje se oslanja sumnja, jesu ovi:

1. Nije vjerojatno, da je Isus Krist imao svoju kuću u Jerusalemu, pa tako ni Apostoli;

2. Neki tumačitelji Sv. Pisma misle, da je dvorana posljednje večere bila časovito uzajmljena i po svoj prilici gostinjac;

3. Dosljedno, poslije vazmene večere i poslije Isusova Uzašašća na nebo, nije to bilo mjesto, gdje su se sakupljali učenici, gdje im se je Isus pojavljivao, i gdje su primili Duha Svetoga, nego neko drugo; a to je bilo »gdje su vrata bila zatvorena — fores erant clausae propter metum Judaeorum« (Iv. 20, 19);

4. Ovo je mjesto bilo, gdje su se apostoli sklonili nakon Isusova Uzašašća na nebo. *ἀνέβησαν εἰς τὸ ἑπερῶν* uzadoše u gornju stranu *οὗ ἦσαν καταμένοντες*, gdje su stranovali (Dj. Ap. 1, 13);

5. Sv. Luka upotrebljava dvije različite riječi, da označi mjesto posljednje večere, i mjesto, gdje su se Apostoli sakupljali. Mjesto ili dvorana, gdje su se sakupljali apostoli zove Luka *ἑπερῶν* (Dj. Ap. 1, 13), a dvoranu Isusove posljednje večere zove *ἀνάγαιον* (Lk. 22, 12). Kad bi bila jedna te ista dvorana, Luka bi se služio istom riječi.

G. Golubović brani tradicionalnu tezu, da je Cenaculum i mjesto, gdje su se sakupljali apostoli, jedno isto mjesto. On oslanja svoju tezu na konstantnu tradiciju sv. Otaca 4. vijeka, koja tradicija može se zvati apostolskom, jer je povezana sa malenom crkvicom brda Sion (Mons Sion). Golubović pozivlje se na auktoritet onih dokumenata, koji jasnim riječima identificiraju Cenaculum sa mjestom dolaska Duha Svetoga, kao na pr. sv. Epifanija (391), sv. Petra bisk. Sebaste († 393), Didascalia Addai (v. 4.) U ovom dokumentu čita se ovako: »Kada su se učenici povratili s Maslinskog brda nakon Uzašašća, uzadoše u visoku sobu, gdje je naš Gospodin blagovao vazmenu večeru s njima i kako je u ovoj sobi (dvorani) bila započeta tajna Tijela i Krvi našega Gospodina, da kraljuje u svijetu, tako je u istoj dvorani započela da gospodari po čitavom svijetu nauka njegova propovijedanja«. G. Golubović navodi sv. Eskija iz Jerusalema († 438) i Crispa (456). Da utvrdi tradiciju, pozivlje se G. Golubović na Rituale. Tako prema Ritualu Armenske Crkve u Jerusalemu, na Veliki Četvrtak poslije Mise narod ide k Sancta Sion, da se spomene vazmene večere i tu se čita odlomak iz poslanice sv. Pavla (I. Kor. 11, 23) »Ego enim accipi a Domino . . .«, i odlomak iz Evanđelja sv. Marka (14, 23). »Prima die azymorum«. Tako na dan Rusalja (Pentecostes) narod ide k Sancta Sion i tu doziva u pamet dolazak Duha Svetoga čitanjem odlomka iz Djela Apostolskih (2, 21). »Cum complerentur dies Pentecostes«. Armenska Crkva u Jerusalemu — zaključuje G. Golubović — potvrđuje svojim liturgičkim činom, da je to bila ista dvorana, gdje je bila i vazmena večera i gdje su Apostoli bili sakupljeni, kada je nad njih sišao Duh Sveti.

Neki dokumenti tradicije ne govore jasno, ili šute da je Cenaculum bio u istom mjestu, gdje i dolazak Duha Svetoga. G. Golubović rijetkom erudicijom i umnom oštrinom objašnjuje nejasnosti i dokazuje, da ta šutnja ne isključuje niti poriče, da mjesto, gdje su Apostoli primili Duha Svetoga, nije isto mjesto, gdje je bila vazmena večera.

G. Golubović uzimlje u pretres razloge, na koje se oslanjaju sumnje. Na prvi razlog ne odgovara, jer kad bi i bila istina, da Isus i Apostoli nijesu imali svoje kuće u Jerusalemu, ne slijedi nikako, da

su se morali poslužiti gostionom, jer grčka riječ *κατάλυμα* premda je Vulgata latinski prevodi sa »diversorium«, ne znači apsolutno u našem slučaju »gostinjac«, nego znači jednu dvoranu, tim više, što je dokazano velikom vjerojatnosti, da je Isusova posljednja večera bila u kući Marije, majke Evadeliste Marka; dosljedno taj *ὑπερῶν* nije bio gostinjac.

Na drugi razlog, da je naime ta dvorana bila provizorno uzajmljena za posljednju večeru, i da tako misle mnogi egzegete, G. Golubović odgovara, da je to grata *assertio*, koja nema nikakova oslonca te ne može oboriti konstantnu tradiciju. Mišljenje egzegeta vrijedi, koliko i njihovi dokazi; ali zato nema nikakovih.

Na razlog, da su se apostoli sakupljali poslije Isusove smrti u kuću, gdje su bila zatvorena vrata, a ne gdje je bila večera, i da je ta kuća ista, gdje su Apostoli primili Duha Svetoga, G. Golubović odgovara, da je i to grata *assertio* ničim potvrđena. O. G. govori: hoće da se identificira ova dvorana »zatvorenih vrata« sa dvoranom dolaska Duha Svetoga stoga, što je teško misliti, da je jedno te isto mjesto *ὑπερῶν* i *ἀνάγαιον* to jest, mjesto »Cenaculi« i mjesto »Pentecostes«. O. Golubović kaže, da su ovo dvije sinonimne riječi. S punim pravom: *ὑπερέχω* znači emineo *ὑπεροχῆ* = eminentia, to jest biti nad drugim; a riječ *ἀνάγαιον* = *ἀνά τῆν γῆν* = biti nad zemljom, biti na visini. Značenje se ovih riječi pokriva. Ovim biva odgovoreno i na peti dokaz protiv tradicije, a to je: Luka upotrebljava dvije različite riječi, da označi Cenaculum i mjesto dolaska Duha Svetoga; jer ako su te dvije riječi sinonimne, ne označuju dva, već samo jedno i isto mjesto. Međutim O. Golubović daje nam i razlog, zašto se je Luka služio sa dva različita imena (koja prema etimologiji znače isto). Luka 22, 11. 12, slijedi Marka 14, 14—15 od riječi do riječi; pošto se Marko služi riječju *ἀνάγαιον* da označi Cenaculum i Luka je pridržao Markovu riječ na tomu mjestu *ἀνάγαιον*, a kada Luka piše (Act. 1, 13) neovisno od ikoga, upotrebljava svoju riječ *ὑπερῶν*, kojom označuje Cenaculum. Odatle dvije različite riječi kod Luke, da označi Cenaculum. Ovo je riječ kojom se isti Luka služi u svojim Dje-lima Apost. 9, 37, da označi gornji dio kuće; (također 20, 8), da označi mjesto, određeno za vjersku službu. Ova je riječ klasična, nalazi se u Ilijadi i Odiseji (Schleusner, *Novum Lexicon graeco-lat. in Nov., Lipsiae 1819*).

O. Golubović služi se još ovim dokazom, da je »Cenaculum« i mjesto dolaska Duha Svetoga isto mjesto, i da to mjesto nije bilo gostinjac, niti dvorana časovito uzajmljena.

Kada je Herod pritvorio sv. Petra u tamnicu te ga Anđeo oslobodio, sv. Petar ode ravno ad domum Mariae matris Joannis. qui cognominatus est Marcus »ubi erant multi congregati et orantes«; i pošto im je javio, da je oslobođen, reče im: nuntiate Jacobo et fratribus haec et egressus abiit in alium locum. — Dakle poslije Isusova Uzašašća na nebo Apostoli su imali jedno mjesto, gdje su se sakupljali na molitvu, a to je mjesto bilo kuća Marije, majke Evadeliste Marka. Stoga je sv.

Petar, kada je bio oslobođen iz tamnice, išao ravno tamo, siguran, da će naći koga od braće. Pošto je javio svoje oslobođenje, odmah ode *εἰς ἕτερον τόπον* — na drugo mjesto, jer se je bojao, da ga Herod tu potraži, gdje su se običajno sakupljali učenici, kao što ga je i potražio, ali ga nije našao (ispor. Dj. Ap. 12, 12—19). Tradicija nam kaže, da je kuća Marije, majke Ivanove, *qui cognominatus est Marcus*, bila mjesto *Cenaculi* i dolaska Duha Svetoga i mjesto, gdje se je Isus prikazao Apostolima. O. Golubović navodi za to prvi dokument, a to je svjedočanstvo djakona Teodozija, koji o svomu putovanju po Svetoj Zemlji piše (530): »Od Golgote do Sancta Sion (a to je crkva sagrađena nad *Cenaculum*) imade 200 koračaja; a ta je crkva majka sviju crkvi, koju je Isus Apostolima osnovao, i ovo je bila kuća sv. Marka Evanđeliste. (Geyer, *Itinera* p. 141).

Drugo svjedočanstvo navodi Golubović Aleksandra monaha iz Cipra (iz 5. ili 6. vijeka), koji kaže: »Gdje se sada diže velika i presveta Sion, najveća svih crkava, gdje je po predaji sv. Otaca bila kuća Marije, majke Markove; tu je bila posljednja večera, tu se Isus prikazao nakon svoga uskrsnuća, tu je Duh Sveti sašao nad 120 braće, među kojom je bio Barnaba i Marko«.

Dakle bilo je samo jedno mjesto, koje Luka zove sa dva imena; i to je mjesto bilo kuća Marije, majke Evanđeliste Marka, u kojoj je bila vazmena večera, gdje su se Apostoli sastajali, i gdje je Duh Sveti sašao nad njih.

O. Golubović završava ovako: »Sva snaga argumentacije protiv tradicije o identičnosti Cenakula i kuće dolaska Duha Svetoga oslanja se jedino na šutnju N. Z. i na šutnju nekih dokumenata tradicije, koji, kada govore o Cenakulu, ne govore da je to isto i mjesto dolaska Duha Svetoga. Ali negativni dokazi ne mogu oboriti pozitivnih.

O. G. osvrće se na drugo pitanje: da li se »*Cenaculum*« ima smjestiti na Maslinski brežuljak ili na *Mons Sion*, kao što drži kršćanska tradicija.

Dr. Enrik Goussan absolutno poriče, da je *Cenaculum* bio na *Mons Sion*, nego drži, da je bio na brdu Maslinskom. On piše: »Crkva na Sionu (to je mjesto tradicije) smatrala se je najprvo kao mjesto, gdje je Duh Sveti sašao nad apostole. Kasnije se mislilo, da je to mjesto *Cenaculi*; a znatno kasnije bila je izmišljena legenda, da je to mjesto *dormitionis Theotokos* (*Über georgische Drucke und Handschriften* 17). Razlog navodi ovaj: Jerusalimska crkva je primjenjivala čitanje Evanđelja onim mjestima, za koja je tradicija držala, da se je dogodio odnosni događaj, o komu govori Evanđelje. Ali Jerusalimska Crkva dala je čitati na brežuljku Maslinskom također Evanđelija, koja su se odnosila na vazmenu Isusovu večeru, a ne na *Mons Sion*; tim je dakle priznavala, da je ta večera bila na Maslinskom brežuljku, a ne na *Sionu*. O. G. dokazuje sve obrnuto, da je velike nedjelje Jerusalemka crkva čitala na Maslinskom brdu odlomke što su se odnosili na muku i smrt Isusovu, a ni-pošto na posljednju večeru. Suviše se O. G. pozivlje na Armenski Ritual iz 5. vijeka, gdje je jasno označeno, koji se odlomci iz Evan-

delja čitaju, i gdje se čitaju: Na Veliki Četvrtak odlomci Evandjelja, koji se odnose na večeru, čitaju se u Konstantinovoj Bazilici na Golgoti, pa istog dana u Cenaculumu na Sionu; a odlomci, koji se odnose na muku Isusovu, čitaju se na brežuljku Maslinskom. Ovim bi liturgija potvrdila tradiciju, da je Cenaculum bio na Sionu, a ne na Maslinskom brežuljku.

O. G. uzimlje u pretres treće pitanje: da li je Emaus bio udaljen 60 stadija od Jerusalema ili 160 stadija. Ovo je pitanje, o komu se je uporno prepiralo, pa nerijetko i žučljivo i bilo je riješeno već prošlog vijeka u prilog mišljenja, da je Emaus, o komu govori Luka (24, 13) bio udaljen 60 stadija, a ne 160. O. G. skreće svoju pažnju na ovo pitanje, ne kao da ne bi bilo riješeno, već jer P. Perella u svom djelu: »I luoghi santi« Studio critico divulgativo sul loro valore storico, 1936, kuša da zaniječe autentičnost svetištu Emausa, koji je udaljen 60 stadija, a podupre autentičnost Emausa 160 stadija udaljena od Jerusalema. Ovo pitanje ovisi o pitanju, koja je autentična lekcija kod Luke, da li 60, ili 160 stadija, a to rješava kritika kodeksa; tekstualna, kritika je izrekla svoj definitivni sud. Tischendorf kaže: »svi kodeksi, koji bilježe 160 stadija, ne obaraju ni najmanje auktoritet starijih kodeksa, koji bilježe 60 stadija (Nov. Test. graece, p. 724. Meistermann - Bellorini).

P. Lagrange piše: »ako je broj 160 bio originalni broj, taj broj morao je biti rašireniji. Ali taj broj isključen je iz staroga latinskoga prijevoda, iz prijevoda Egipatskoga Antiohijskoga (l'Évang. de S. Luca c. XXIV.). Broj 60 stadija mora biti poštovan radi tekstualne kritike; ovomu broju ide u prilog tradicija rukopisa (Revue Biblique, 1898. p. 89).

P. Vaccari piše: »Inconcussum pmanet, quod scripsit magister magistrorum P. Lagrange: codicum testimonio quaestio decisa est: legendum: sexaginta stadia (Verbum Domini 1937, st. 128).

Ali imade još nešto. Iz samoga konteksta čini se, može se zaključiti, da je čak vjerojatnije da je Emaus bio udaljen 60 stadija od Jerusalema nego 160. Sv. Luka pripovijeda, da su dvojica od učenika išli u Emaus, da im se je Isus pridružio... da su nastojali, da se s njima zaustavi u Emausu... pa da su ga poznali u lomljenju kruha... Sv. Luka nastavlja, da su se te iste večeri vratili u Jerusalem, et in venerunt undecim et eos qui cum illis erant (Luc. 24, 33). Nije vjerojatno, da su se ta dva učenika iste večeri mogli povratiti iz Emausa u Jerusalem, i tu naći sakupljene učenike, kad bi Emaus bio udaljen 160 stadija. Stadion je grčka i latinska mjera. Stadij je jednak mjeri 125 geometričkih koračaja; a geometrički koračaj (pasus geometricus), iznosi pet nogu, ne punih ($4\frac{2}{3}$), a pet nogu iznosi po prilici jedan metar i po; (1.479 m.), dakle Stadij bi iznosio približno 180 metara; a 60 Stadija ($180 \times 60 = 10.800$) bilo bi oko 11 kilometara. Ako je Emaus bio udaljen samo 60 stadija od Jerusalema, bilo je moguće, da se ta dva učenika istu večer vrate u Jerusalem (bilo bi im tri ure hoda); ali da je Emaus bio udaljen 160 stadija od Jerusalema, nije im

bilo moguće da prevale oko 30 kilometara i da nađu još braću sa-
kupljenu. Samo ovaj razlog dovoljan je da se zaključi, da je pogreška
160 stadija, koja se je uvukla u neke grčke kodekse, a da nam drugi
kodeksi i ne govore ništa drugo u prilog 60 stadija. Može se ovdje do-
dati, da Evanđelista Luka kaže, da su dva učenika išla *εις κόμην* in
castellum, kao što prevodi latinska Vulgata; a Marko kaže *εις ἀγρόν*
villam. Emaus je dakle bilo malo seoce. Nije dakle Emaus nikako mo-
gao biti Nicopolis, koji je udaljen 160 stadija, jer je tu bio *πόλις*, a ne
κώμη, kao što kaže Evanđelista. Imade ipak egzegeta, koji pristaju uz
mišljenje, da je Emaus sv. Luke bio udaljen 160 stadija - Nicopolis.
Jos. Flavius (De Bello Jud. VI. 6) govori o nekom Emausu udalje-
nom 60 stadija od Jerusalema. Ovaj Emaus bio je identificiran sa Kou-
beibeh i udaljen je upravo 60 stadija od Jerusalema. Ovo je mišljenje
najvjerojatnije, jer se podudara s najvećim brojem grčkih kodeksa, a
i s tim, što su se dva učenika istu večer mogla povratiti iz Emausa u
Jerusalem.

Ova je radnja O. Golubovića izvedena velikom erudicijom, oso-
bitom umnom oštrinom, vedrom objektivnom kritikom. Ovo je bogati
kontribut egzegezi Novog Zavjeta i Palestinografiji.

U. Talijski, O. F. M.

Mirko Kus Nikolajev: Mostovi elite, bilješke iz političke socio-
logije. Zagreb 1940, 8°, str. 86.

Evropa se ugušila u materiji, u kapitalističkom mehanizmu, u
socijalnoj automaciji. Njen životni organizam je zatrovan. Tko će u
tom socijalnom kaosu dati smjernice rada »Nove Evrope«? Tko će u
nju unijeti i ostvariti načela dostojanstva čovjeka, slobode duha i so-
cijalne pravde? To može učiniti samo elita, koju će odgojiti
radni narod. Ovo je središnja misao knjige. Značajno je, da njen
pisac — inače jedan od istaknutih predstavnika komunizma kod nas
— podvrgava kritici Marxov sustav i odbacuje ga zato, što on ide za
ostvarenjem besklasnog društva, a pri tom zaboravlja čovjeka i nje-
gove potrebe. Pisac odbacuje i ruski komunizam, koji se udaljio od ko-
munističke nauke i stvorio nemoguće stanje — »socijalnu abnormal-
nost«. Ispravno sudi o propadanju demokracije i o uzrocima tog pro-
pada. Ideal prave demokracije vidi u katoličkoj Crkvi, koja je naj-
moćnija međunarodna organizacija na svijetu. Njezin sistem hijerar-
hije, u kojem imadu prednost samo najsposobniji, treba upotrijebiti
kod formiranja nove društvene zajednice, odakle će se uzeti elita.

Ona će morati provoditi načela morala i prava.

Pitamo samo: kakav će biti taj moral? Zar onakav, kakav — po
Kusu Nikolajevu — predstavljaju »krupne moralne ličnosti« Cromwell,
Robespierre, Trocki? Ne bi bilo bez koristi, da je autor поближе prika-
zao, na čemu se taj moral osniva. On nadalje zapaža, da je najveća za-
bluda socijalizma u tom što niječe duhovne elemente, a svijet se može
i mora obnoviti jedino po duhovnim načelima. Pisac odviše nekritički
uzdiže radnika, kao obnovitelja javnog poretka, kao onoga koji jedini
ima smisla za pravdu, te može preporoditi svijet. Način obrađivanja je